
Володимир Добрянський

археолог, член Всеукраїнської спілки краєзнавців
м. Чортків

ПРО АРХЕОЛОГІЧНО-СПЕЛЕОЛОГІЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ В с. ГОРОДОК, ЩО НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ

Стаття присвячена археологічно-спелеологічному обстеженню в урочищі Кирнички, яке розташоване в східній околиці с. Городок Заліщицького р-ну Тернопільської обл.

Ключові слова: печера, голіградська к-ра, трипільська к-ра, черняхівська к-ра, язичництво, християнство, графіті.

Територія Західного Поділля є унікальним регіоном території сучасної України, в якому зосереджена найбільша чисельність археологічних старожитностей з доби палеоліту до середньовіччя. З кожним роком їх чисельність зростає, завдяки наполегливим пошукам археологів та краєзнавців. Однак, заново обстежуючи давно відомі старожитності, виявляються нові пам'ятки та виявляємо на них невідомі артефакти, які пов'язані з маловідомими фактами стародавньої історії краю. Приклад цьому – спелеологічне та археологічне обстеження в с. Городок, яке розташоване в усті злиття р. Серет у Дністер.

Так, в 0,8 км на схід від с. Городок Заліщицького р-ну в урочищі Кирнички знаходиться печера. Вперше її обстежив у 1890 році польський археолог та геолог Готфрид Осовський. Дослідник встановив, що вона має вузький хід в кінці якого є два розгалуження, що закінчуються завалом [8, с. 4-5]. Богдан Януш відносить дане урочище до середньовічних християнських культових місць, які в хронологічних межах датуються XVII ст. [6, с. 252; 7, с. 172]. В 1994 р. біля входу до печери заклав невеликий шурф Вадим Артюх, в якому було знайдено залізне вістря стріли до лука та кераміку XIV ст. [1, с. 258].

Через 100 років після дослідження урочища Готфридом Осовським, в 1990 році його детально обстежив автор даної статті. В час археологічного обстеження з'ясовано, що урочище Кирнички розташоване в 0,8 км східніше села. На орному полі вздовж крутосхилів урочища нами проведені археологічні обстеження. Під час дослідження були відкриті на правій (західній) частині яру старожитності трипільської культури (IV-III тис. до н. е.), а на протилежному, східному боці яру було обстежене багатощарове поселення голіградської (XI-VII ст. до н. е.) та черняхівської (II-IV ст. н. е.) культур.

Під час археологічних обстежень з'ясовано, що між двома бортами яру є скельний вапняковий виступ висотою до 10 м та шириною 50 м. Біля цього виступу лежать два кам'яних валуни, що відколотися від суцільної вапнякової породи в міоценовий час неогенового періоду 20 мільйонів років тому. В той час на території сучасного Поділля тепле Сарматське море відступало з берегів та міліло. В результаті воно розбилося на окремі водойми – лагуни. Ці глиби разом з відступом води не сповзли вниз по схилах яру. Поруч, зі скельним навісом вони утворили вузький та темний коридор. Зауважуємо, що посередині вапнякового відступу з висоти біля 3 м витікає струмок, який проходить по дну яру і впадає в праву течію р. Серет.

У цьому скельному навісі знаходиться печера, яка була досліджена Готфридом Осовським в 1890 році. Вона знаходиться в кінці західної частини темного коридору між навісом скали та валуном, що на схилі правого борту яру. При огляді печери помічено сліди кіптяви біля вхідної частини порожнини.

У 1990 році автором статті була відкрита та обстежена ще одна печера. Вона розташована в 27 м на схід від першої на висоті біля 3,5-4,0 м (в Тернопільському спелеоклубі Поділля вона зареєстрована як печера Добрянського). Довжина цієї порожнини становить 11 м, висота 2-2,30 м. Її склепінчаста будова є куполоподібна. Вона має вузький коридор шириною 1-1,30 м. На дні печери встелене алохтонними відкладами – це суглинок, який перемішаний з дрібно каліброваними уламками каменю – вапняку. Поверхня відкладів має незначний прошарок мало гумусного чорнозему. Біля вхідної частини печери ми помітили нашарування золи в чорноземі. Стіни цієї печери не зазнавали антропогенних доопрацювань, зате вони вкриті густою кіптявою.

Внизу під цією печерою в скельному навісі знаходиться невеликий грот, який має довжину 4 та ширину 1,7 м. За нашими спостереженнями по всій ймовірності він є набагато довший, але в кінці має завал.

В час відкриття нової печери в 1990 році та пізніше, коли випадала нагода бувати у цих місцях – автором досліджено графіті та личину, які не помічали інші дослідники. Так, на розі західної частини валуна, який розлігся на лівому борті яру, обстежено рельєфне зображення личини. На ній чітко простежується голова та тулуб божества. Про давність його зображення свідчить такі риси, що у процесі денудації, завдяки вивітрюванню та водо ерозії його поверхня вкрилася корама. Пізніше, десь на рубежі XIX-XX ст. це зображення «оновили». На фігурі чітко окреслили голову та змоделивали півкруглий тулуб. Ніяких анатомічних рис на личині не простежуємо-лише нижче лівої щоки ще можна помітити вуса, які спадають вниз до підборіддя.

Серед місцевого населення побутує думка, що це є зображення Тараса Шевченка. Очевидно, що народний умілець, який «оновив» личину, поставив поруч свої ініціали – це кириличні С та М (рис. 1).

Іконографічно зображення даної личини близьке з Крутилова та Комарова, але віднести її до христинського божества автор статті не надто схильний. Все-таки ця личина символізує язичницьке божество. Для підтвердження маємо іконографічні аналоги зображення язичницьких божеств з Подністрів'я – зокрема на ідолах з Ставчан, Калюса, Іванківців на Хмельниччині. Прямі іконографічні паралелі знаходимо на зображенні личин третього яруса Збруцького ідола Світовида, який був випадково виявлений у 1848 році поблизу села Крутилів на Тернопільщині. На ньому композиційний сюжет зображує трьох бородатих чоловіків, які стоять навколішки і, згорбившись, на своїх плечах підтримують два вищих світи – світ, заселений людьми (середній ярус) та світ богів (верхній ярус). Цей третій ярус зображує хто нічні божества підземного, невидимого світу. Вони уособлюються як демони-тобто, божества які є нижчими за рангом, по відношенню до світу верховних богів – зате мають вирішальну роль в долі людини. Вони можуть спричиняти як добро, так зло – в залежності від самої поведінки людини. Їхня присутність в стародавніх язичницьких віруваннях була навкруги – у річках, гаях, струмках, лісах, скелях, долинах і т.п. Такі місця були над звичайно священними, вони вшановувалися у знак їхньому поклонінню, щоб показати свою любов, смиренність, покору та беззахисність перед невидимими стихіями природи [2, с. 37; 3, с. 154].

Доволі цікаве відкриття здійснено у 2006 році. Так, на протилежні грані валуна, на якому зображена личина, ми розчистили стіну від моху. Тут було помічені три знаки. Перший знак – це рівнораменний грецький хрест у якому горизонтальна та вертикальна планки сягають довжини до 3 см. Над ним розташований півкруглий купол до якого встановлена горизонтальна планка. Справа від цього зображення кирилична літера «Б».

Таку «пектограму» можна розшифрувати, що віра Христова, церква (рівнораменний грецький хрест), яка осяяна піднебесним куполом віри (півкруг з вертикальною планкою) встановлений та переможений у цьому місці. Вважаємо, що це графіті символізувало перемогу над язичництвом та символізує акт погашення язичницького ідола, а сама личина вже набула значення Ісуса Христа (рис. 2).

Втім, що поряд з писемністю використовувалася знакова передача інформації, маємо аналог із давньоруського поховання у літописному Василеві. Так, на протилежному, правому березі Дністра розташоване село Василів Заставницького р-ну Чернівецької обл. На місці цього населеного пункту в давньоруський час знаходилося літописне місто Василів. Зокрема, при археологічних дослідженнях залишків фундаменту Успенської церкви було виявлено і досліджене поховання у кам'яному саркофазі. В ньому знаходився кістяк чоловіка віком 50-60 років. Зверху саркофаг перекривала кам'яна плита, на зглажені поверхні якої були вирізані геометричні знаки – своєрідний надмогильний напис. Так, знак у вигляді писаних один в один й трьох квадратів – «вавілон» – є символом зодчої мудрості і означає, що в гробниці поховано будівничого, архітек-

Рис. 1. Зображення личини на кам'яному валуні в ур. Кирнички біля с. Городок

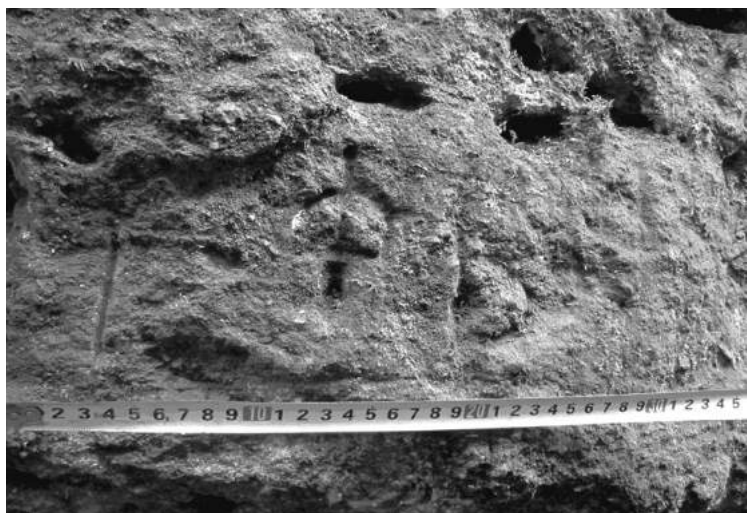

Рис. 2. Графіті на кам'яному валуні в ур. Кирнички біля с. Городок

тора. Знаки у вигляді двозубців – це знаки Рюриковичів, які означали, за якого князя жила, працювала і померла людина, похована в саркофазі. Інші знаки – трикутники, палички з петлею, коло, в яке вписано хрест – заслуги цього зодчого.

Ми припускаємо, що в урочищі Кирнички спочатку знаходилося язичницьке святилище, на місці якого в давньоруський час існувала скельна каплиця та знаходився печерний скит [4, с. 48; 5]. Час його існування може хронологічно припадати на XII-XIII ст. – поруч, в урочищі Вигін Готфридом Осовським досліджений давньоруський могильник, інший знаходиться над високим лівим берегом Дністра в урочищі Печеніги [8, с. 9-12]. В давньоруський час село Городок, яке розташоване в усті впадіння річки Серет у Дністер являлося присілком літописного Василева, про що свідчить і його топонімічна назва.

Список використаних джерел та літератури

1. Артюх В. Археологічні роботи експедиції Дністер на Тернопільщині // Археологія Тернопільщини. – Тернопіль: Джура, 2003. – С. 251-261.
2. Добрянський В. Збруцький ідол: язичництво і християнство. Мандрівка в минуле // Тернопіль. – 1994. – № 4-5. – С. 36-38.
3. Добрянський В. Збруцький ідол: погляд крізь призму віків // Золота Пектораль. – 2011. – № 1-2. – С. 153-156.
4. Добрянський В. Геологічне формування печер на Західному Поділлі та їх антропогенне використання: історія вивчення, дослідження і збереження // Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я. III Всеукраїнська науково-практична конференція Кам'янець-Подільського музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. – С. 45-50.
5. Добрянський В. Незвичний світ природних пустот // Вільне життя. – № 55 (15479), від 17 липня 2013 року (м. Тернопіль).
6. Janusz B. Zabutki przedhistoryczne Galicji Wschodniej. – Lwow, 1918.
7. Czolowskj A., Janusz B. Przeszlosci zabutki wojewodstwa Tarnopolkego. – Tarnopol, 1926.
8. Ossowskj G. Sprawozdanie drugie z wycieczki paleontologicznej po Galicji Wshodniej w r. 1890 // Zbior wiadomosci Antropologii krajowej. – Krakow, 1891. – t. 15.

Віталій Коноля

молодший науковий співробітник інституту
українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

Олександр Сілаєв

молодший науковий співробітник
НДЦ «Рятівна археологічна служба»
Інституту археології НАН України

Наталія Білас

доцент Львівського національного університету
ім. І. Франка
м. Львів

СТАРОЖИТНОСТІ СЕЛА ТОРКИ

Розвідувальними роботами НДЦ «Рятівна археологічна служба» Інституту археології НАН України у 2014 р. на території с. Торки Львівської області в басейні р. Спасівки відкрито пам'ятки пізнього періоду доби палеоліту, культур лійчастого посуду, тщинецької, поморсько-кльошової, черняхівської і давньоруського часу XI-XIII ст., що розташовані в урочищах «Підгорещина», «За став» і «Довге поле». З їх території зібрані різні за типологією та функцією кременеві вироби, артефакти з кістки, уламки ліпного і кружального посуду. Назва села пов'язана з племенами торків-кочівників з українського Степу, котрі як васали і союзники київських князів селились на рубежах Київської Русі і створювали там оборонні оселення.

Ключові слова: розвідкові роботи, пам'ятка, археологічні культури, вироби з кременю і каменю, кераміка.

У 2014 р. селу Торки Радехівського району виповнилось 650 років від першої писемної згадки. Місцеві краєзнавці з нагоди ювілею провели пошукові роботи на території населеного пункту і виявили три археологічні пам'ятки, які додатково обстежили та локалізували науковці Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича, НДЦ «Рятівна археологічна служба» Інституту археології НАН України і історико-краєзнавчого музею м. Винники.